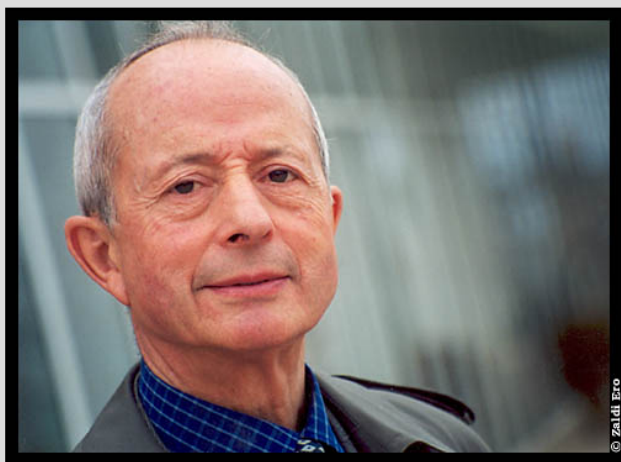

Basque Writing 23

TXOMIN PEILLEN

Euskal PENen historiaren lekuko

Argazkia: Zaldi Ero

Aurtengoa urte berezia da PEN erakundearentzat, 100 urte igaro baitira Catharine Amy Dawson eleberrigile eta poemagileak idazle taldearen haziak erein zituenetik, Londres hirian. Azkar hedatu zen ekimena, eta haziak mundu osoan eman zituzten fruituak, hizkuntza eta kultura ugaritako idazleek PEN klubak sortu baitzituzten han-hemenka. Gurean ere, proiektuaren adar euskalduna sortzeko gogo zabaltzen idazle-komunitatearen artean, eta, beranduago heldu bazen ere, 70 urte igaro dira Euskal PEN erakundea aktibo dagoenetik. Beraz, urteurren bikoitza dugu ospatzeko *Basque Writing* honetan.

Urteurrenak beti dira parada ona atzera so egin eta orain arte ibilitakoa gogora ekartzeko. Hori da, hain zuzen ere, ale honetan egin nahi izan duguna; hala, *PEN International*-en mendeurrenetik abiatuta, Euskal PENen historiari ere ekin diogu, nolako bidea egin duen hausnartzeko. Begi-bistakoa da bidea malkartsua izan dela, batez ere hasierako urteetan, eta jardunean ere etenaldiak egon dira. Euskal PENen sortzaileek ez zuten hasiera samurra izan; elkartze hutsa, besteak beste, ezinezkoa zitzaion mugaren bi aldeetako idazleei, diktaturak beldurra zabaltzen zuen-eta

Hego Euskal Herrian. Zailtasunak zailtasun, ordea, geure hizkuntza eta literatura ikusgarri egin zituzten *PEN International*-en barruan.

Atzera begiratze horrek, halaber, ezinbestean garamatza Euskal PENen historiaren lekuko zuzen batez hitz egitera; hots, Txomin Peillenez. Bera da ale honetako protagonista, hastapenetatik gaurdaino izan baita euskal erakundearen bidelagun. Eskuarrean dituzun orri hauetan, beraz, Peillenek Euskal PENekin batera egin duen ibilbide oparoaren berri emango dugu, haren bizitzako pasarte aipagarriak eta hainbat alorretan egindako ekarpen interesgarriak oroitzuz. Horien artean aipatzekoak dira hizkuntzarekiko kontzientzia, gerraren eragina haren bizitzan, adierazpen askearen aldeko hautua eta haren formazio humanista eta eleanitza. Idazle gisa egin duen ibilbideari ere erreparatuko diogu, egile polifazetiko baitugu Peillen, baina ez da hor amaitzen euskalgintzari egin dion ekarpena, unibertsitate-mailako irakaskuntzan, ikerketan eta Euskaltzaindiaren barruan ere aritu baita. Ekarpene horren ikuspuntu berezia Miel Anjel Elustondok eta Aurelia Arkotxak emango digute artikulu banatan, lehenak elkarriketa sakona egin diolako, aurtan, *Administrazioa Euskaraz* aldizkariaren *Solasaldiak* gehigarrian eta bigarrenak Euskaltzaindiaren barneko jardunean ezagutu duelako.

Arestian aipatu ditugun elementu horiek guztiek, hortaz, bat egiten dute PENen filosofiarekin eta ulergarri egiten dute Peillenek erakutsi duen engaiamendua Euskal PEN sortu edo birsortu den hiru aldietan. Horrexek bultzatu gintuen zuberotar sortzailea Euskal PENeko ohorezko lehendakari izendatzera, eta aurrerago, 2009an, *PEN Idazluma* hari ematera. Doakio, bada, *Basque Writing* hau gure ohorezko lehendakariari.

Maddalen Subijana
Euskal PEN

PEN Euskal Bilkura sortzea

Manu de la Sota

Manuel de Irujo

Jokin Zaitegi

Sebero Altube

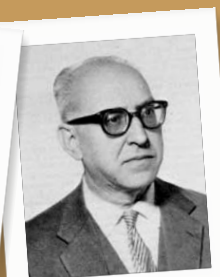
Xabier Landaburu

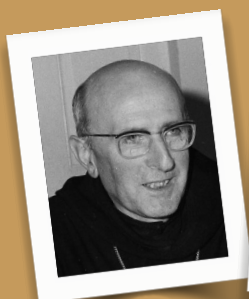
Henri Gavel

Nikolas Ormaetxea 'Orix'

Justo Garate

Xabier Diharce 'Iratzeder'

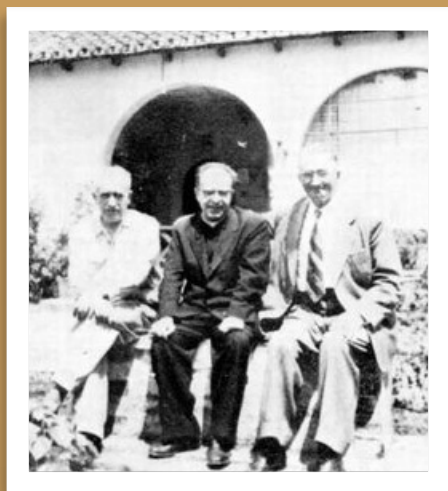
Isidoro Fagoaga

Jean Elizalde

Federico Krutwig

Ezkerrean **Andima Ibiñagabeitia**, erdian **Jokin Zaitegi** eta eskuinean **Nikolas Ormaetxea 'Orix'** Guatemala hiriko Santa Monica egoitzan, 1954an.
(in Velez de Mendizabal, J.M. (1981). *Iokin Zaitegi*. Izarra.

2021ean **PEN International**-en mendeurrena ari da ospatzen. Elkar-
tea **1921ean Londresen sortu zen** eta
denbora laburrean dozenaka zentro
sortu ziren munduan zehar. 1950eko
abuztuaren 22-28an, Edinburgoko
XXII. PEN Kongresuan, **PEN Euskal
Bilkurari** egin zitzaion ongi-etorria eta
euskal idazleek Parisen egin zuten
lehenengo bilera, 1951ko martxoaren
24an.

Idazle askok babestu zuten **Euskal
PEN Bilkura**, nahiz eta ezin zuten joan
Parisera, garaiko zailtasunak medio.
Joandakoen artean erabaki zuten nola
osatu **Zuzendaritza Batzordea**: Sebero
Altube, Jean Elizalde, Henri Gavel,
Justo Garate, Nicolas Ormaetxea
«Orix», Piarres Lafitte, Ixaka Lopez
Mendizabal, Jokin Zaitegi, Michel
Etcheverri, Xabier Iratzeder, Isidoro
Fagoaga, Manuel Irujo, Xabier Land-
aburu eta Manu de la Sota. **Idazkari-
tza**n, ordea, bi idazkari izendatu zi-
tuzten, Andima Ibiñagabeitia eta Jon
Mirande. Ibiñagabeitia Guatemalara
joan zenean, Federico Krutwig-ek har-
tu zuen haren lekua, baina laster galdu
zen PEN Euskal Bilkuraren arrastoa.

Ekimena Argentinan sortu zen, *Insti-
tuto Argentino de Estudios Vascos* eta
Ekin argitaletxearen inguruan biltzen
ziren idazleen eskutik. Laster, jende
gehiagok egin zuen bat: Iparraldekoak,
Parisko *Euzko Ikasle Alkartasunako*
ikasleek eta Mexikoko beste hain-
batek. **Egoitza Biarritzen jarri zuten**.
Lehen talde horretan ez zen
Hegoaldeko idazlerik egon. Arrazoiak
Andimak azaldu zituen *Euzko Gogoa*
aldizkarian:

PEN Euskal Bilkura sortzea

Xubero'n Benaparra'n ta Laburdi'n ate ioka iardun genun, eta ateak iriparre ta txerarik goxoenez iriki zitzaizkigun. Ezin aterik yo ordea, Napar, Araba, Gipuzkoa eta Bizkaian arkitzen diran idazleen baitan. Aintxe dauzkagu ainbeste idazle, ta onenak alajaña. Uzkur ginduzun, norbaitek gure oiuk politikatzen edo artuko ez ote zitun. Bildur giñan gure deiak idazle maiteen eskue-tara ez edo ziran elduko. Ikara ere bai, idazleei okerrekorik gertatuko ez ote zitzaien. Ez gera erabe, izatez beintzat, bainan ez genion iñori ere kalterik egin nai (Euzko Gogoa, 1951, II. urtea, 7-8 zenbakia).

Ibiñagabeitiak *Euzko Gogoa* aldizkarian idatzi zuen zeintzuk ziren **PEN Euskal Bilkuraren helburuak**:

Euskal idazleak, aspaldi ontan, atzerriko idazle batzarretatik aldentuta bizi giñan. Gure artean sortu idazlanen berri, Euzkadi'ko mugartean kokatu oi zan, oskol-zailaren barnean eltzaur-mami guria bezelatsu. Zorionez, gurean ere idazleek lan aipagarriarik erron dute, baita gizon azkarrik ere erne izan da. Zoritxarrez, ordea, aien ezagupidea etzan gure ibar eta landetatik kanpora egaldatu. Garaia genun, noizbait ere, eskola apurtu eta geure mami-guria arrotz-errietan erakusteko, beurena bezin goxo ta guria zala ikus zezaten.

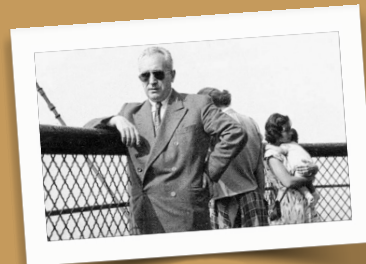
PEN Euskal Bilkura sortu zenerako, Txomin Peillenek ezagun zituen Andima Ibiñagabeitia eta Jon Mirande, 1949an alegia, 17 urte zituenean. Bretoiera ikasi nahian, Parisko egoitza batera joan zen eta han, Eusko Jaurlaritzaren Parisko egoitza zen hartan, Andima Ibiñagabeitiak euskara irakasteko aukera zabaldu zion. Leku berean Jon Miranderekin egin zuen topo, Peillen baino 7 urte nagusiagoa. Biak Parisen jaioak ziren Zuberoko familia banatan, eta **gurasoak beraien artean zubereraz** mintzo baziren ere, **seme-alabei frantsesez** egiten zieten.

Euskarak eta literaturak batu zituzten. Orduantxe hasi ziren, Ibiñagabeitiaren akuilupean, lehen euskarazko literatur testuak idazten. 1962an **Igela** aldizkaria sortu zuten.

Heterodoxoen xede eta egingai bereiziak

Gure mundu txar hau apostolu gaiztoz betea da. Batak laguna terrorismu egitera bultzatzen du, berak ezer egin gabe; besteak otsemaiteen zaitu bertutera, berak aplikatu egin gabe. IGELAK ez du iñor, ezertara, deusetara bultzatzen salbu eta pentsatzera predikatzen digutenek, ongiaren bidean, ez dutela guk bezin beste egiten.

Jende askok, pertsona hainitzek, paradisu bat itzematen dizute. Guk, ordea, infernu bat eskaintzen dizutegu, pozez eta alagantziz erre gaiten: Zer da bizitzea atseginak eta plazerrak kentzen bazaizkio? Merezi aal du bizitze izena? Adiskideak txaloak bi eskuekin zartaka jo dizkidatzuet! Oi, banekien denak eroegi zinezela —beraz argiegi— nere abisutik ez izateko. (Igela, 4. zb. 1962ko urria).

Andima Ibiñagabeitia

Jon Mirande

Txomin Peillen

Igela aldizkariaren logoa

Paris, Zuberoa eta Aljeria

Robert zutik (10 urte), Txomin (9 urte) jarririk. Paris, Eskolan, 1941ean.

Gurasoekin, Dordorragan, aitaren sortetxean bazkalondo. Ligin, 1961.

Paristar euskalduna. Gurasoek ez zioten euskararik irakatsi txikitan, euren artean zuberotarrez egiten zuten arren. Ulertu, bai, egiten zuen, baina ez zen gai euskaraz mintzatzeko; bada, gaztetan hasi zen euskara ikasten. Garai hartan, euskara ez zen batere hizkuntza preziatua: euskara ikasteak ez zuen ezertarako balio besteen begietan, ez baldin bazen denbora galtzeko. Hala ere, Peillenek argi zeukan euskaldunek euskara erabili behar dutela hizkuntzak bizirik irauteko. Geroztik, euskara erabiltzeko hautuari eutsi dio bizitzan, eta hitz egin ez ezik, ekarpen itzela egin dio hizkuntzari.

Algeriako bere erizain taldearekin. 1960.

Gerrak eragin handia izan zuen Peillenen bizitzan. Aitak soldadutza Turkian egin zuen eta bizitakoak kontatu zizkion. Aitak armeniarren aurkako sarraskia ikusi zuen bere begiekin.

1939an, Txominek zazpi urte zituela Paristik Zuberoara joan zen anaia eta amarekin batera, eta bertan eman zituzten bi urte eta erdi Bigarren Mundu Gerratik ihesi.

1954an Aljerian aritu zen soldadu. Jendea tirokatu beharrean, erizain aritu zen. Gerraren sarraskiak ikusi zituen bertan, eta orduan bilakatu zen Gandhizale.

Lehen Mundu Gerra oraindik ere oihartzun egiten ari zenean sortu zen PEN, 1921ean. Peillen ez zen oraindik munduratu ordurako, baina ondotxo jakin zuen, urte batzuk geroago, gerra zer zen. **PEN Gutunak hala dio:** *“Egoera guztietan, eta gerra-garaian batez ere, artelanez, gizateria osoaren ondare direnez, ez lukete grina nazional edo politikoen kalterik jasan behar” eta “PENeko kideek uneoro erabili beharko lukete beren esku duten eragina nazioek eta pertsonen elkar uler eta errespetu dezaten; ahal duten guztia egitera konprometitzen dira gorroto guztiak desagerrarazteko, eta mundu bakarrean bakean eta berdintasunean biziko den gizateria bakarren idealaren alde egiteko”.*

Euskaltzalea eta Idazlea

Jon Mirande (1925-1972)

Andima Ibiñagabeitia (1906-1967)

"Andima Ibiñagabeitiak erakatsi zidan, guretzat euskara ezin zela, ez latina bezala izan, ez bigarren hizkuntza izan, baina bai gure pentsamenduen, gure liburu jakintsuenen mintzaira".

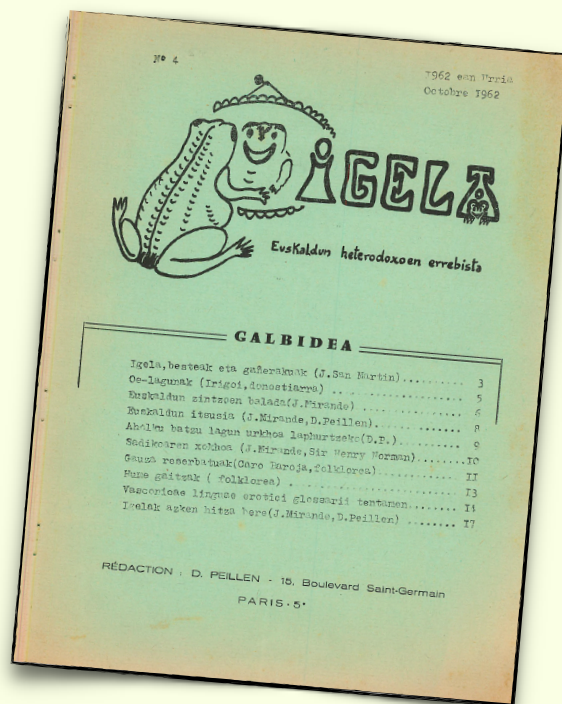
"Jon Mirandek, berriz, erakatsi zidan, euskaraz idazteko asko ikasi eta landu behar zela hizkuntza, eta, Europako kultura bat ginenez geroz, Europako literaturak ezagutu, behintzat, behar genituela, gurea kanpoko jakitatez aberasteko".

"Andima Ibiñagabeitia eta Jon Mirande ezagutu ez banitu, ez nintzatekeen Euskaltzaindian".

Iturria: Miel A. Elustondok egindako elkarrizketa. Solasaldiak 18, *Administrazioa Euskaraz aldizkaria*, IVAP, 3-28, 2021.

Robert Peillen ere –Txominen anaia– tartean zen, eta lagun arteko giro hartan, **Igela** aldizkaria sortu eta argitaratu zuten, *Euskaldun Heterodoxoen Aldizkaria*. Espainiako *La Codorniz* edo Errusiako *Krokodil* argitalpenen bideari jarraituz, umorea eta satira euskaraz egiteari ekin zioten. Hala, garaiko euskal ortodoxiari ihes egiteko tresna gisa baliatu zuten, nahi zituzten edukiak argitaratuaz inolako zentsurarik Gabe. «**IGELAK ez du iñor, ezertara, deusetara bultzatzen salbu eta pentsatzera predikatzen digutenek, ongiaren bidean, ez dutela guk bezin beste egiten**».

Horixe idatzi zuten lehen alean, eta horixe izan zen aldizkariaren helburua. 1962 eta 1963 urteetan zehar sei ale kaleratu zituzten, baina azken alerako garrazten hasia zen Peillenen eta Miranderen arteko adiskidetasuna, Peillenek ez baitzuen begi onez ikusi lagunaren ideiak faxismorantz hartzen ari ziren norabide arriskutsua. Gertakari horrek, bada, hainbat urtez eten zuen bi zuberotarren arteko laguntasuna. Liskarrak liskar, ezin uka Igela aldizkariak euskarari egindako ekarpena, aurrerago ere beste idazle talde batzuek eredutzat hartu dutena.

Euskaltzaina eta Ikerlaria

Euskaltzaindiarekin Lodosan (Nafarroa), 2001.

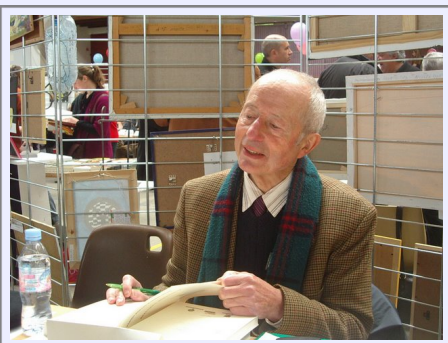
1961ean izendatu zuten **Euskaltzain urgazle**, eta 1988az geroztik, **Euskaltzain oso**, Onomastika eta Literatura batzordean. Gaur egun, **Euskaltzain emeritua** da.

Izatez **Biologian lizentziatua**, gazte-gaztetatik izan zuen hizkuntzalaritzarekiko eta euskalgintzarekiko interes berezia. Iberiar eta Iberoamerikar gaztelaniazko lizentziatura egin zuen Parisen eta Hezkuntzan lizentziatura ere. Etnologiaren arloan ere jaso zuen prestakuntza. Lan bakanen bat kenduta, euskara izan da idazteko hautatu duen hizkuntza.

Paueko Unibertsitateko Letren Fakultatean aritu zen irakasle moduan (*Euskal Hizkuntza eta Literatura*) eta 1981ean eskuratu zuen doktoregoa Bordeleko Unibertsitatean *Lexique Basque de l'anatomie, morphologie et sémantique lanari esker*. Paueko Unibertsitatean Eusko Ikaskuntzei eta Pirinioetako Mitologiari buruzko doktorego-ikastaroak antolatu ditu, eta Baionako fakultatean ere euskal irakasle eta katedratiko izan da.

Centre d'Etudes Basques taldea Maité Lafourcade zuzendariaren inguruan. Baiona, 1997.

Gernika, Egan eta **Euzko Gogoan** argitaratu zituen lehen testu laburrak. Laster egin zuen salto eleberrira, eta orain arte hamar dira idatzitako nobelak; horien artean sarituak izan diren *Itzal gorria* eta *Gauaz ibiltzen dana* eleberri beltza. Azken nobela, *Minotauro* izenekoa da (2020).

Poesia eta narrazioa ere landu ditu, itzulpenak eta saiakera, batez ere etnologiaren inguruan: biologiaren didaktikaz, herri sendakuntzaz, ehizaz, zepokaz, janariez eta beste gai batzuez. Hala-ber, Zuberoako ohiturak, soziologia eta gizartea ikertu ditu.

Euskal PENeko ohorezko lehendakaria da. Euskal PENen hiru bizialditan izan da penkide, **1951n, 1987an eta 2004tik gaurdaino**. **2009an PEN Idazluma** jaso zuen, adierazpen askatasunaren aldeko jarrera irmoagatik. Argazkian, Lutxo Egia idazlearekin batera dago.

Peillen, *rara avis* literaturan

Miel A. Elustondo

Txomin Peillen *rara avis* bat da gure literaturan, gure letren historian. Hasteko, erbestean jaio Peillen —are, Parisen sortua—, euskaraz idatzi duen idazle ohikoaren ildotik lekorekoa da.

Frantziako hiriburuan, alemanen okupazioa bizi izan zuen, aski jolasean, eta, halaber, liberazioa, aski seriotan. Geroago, Frantziaren Aljeriako gerlan izan zen soldadu, erizain, eta hamaika baino gehiago ikusirik itzuli zen etxera, bai bere begiez ikusi gertari latz zenbait idatzi ere.

Parisen, bera bezain *rara avis* baten lagun mami izan zen, Jon Miranderena, iragan mendeko 36ko espainiar gerlaz gero, euskarazko literaturan bide berriak urratzen hasi zen idazlea. Mirande eta Peillen, biak paristar, biak zuberotar, euskaldun berri, ez kristau, heterodoxo... Euskal Herrian Erromako eliza-ama santu apostolikoa eta haren esaneko apaiz fanatikoak jaun eta jabe eta nagusi ziren garaian. Haatik, karga pisu hori gainean zutelarik ere, literatur bide ezinago ederrak —bazterbidean baitira beti alerik ederrenak—, urratu zituzten biek. Eta Mirandek behar baino puskaz

lehenago eten bazuen ere bere bidea, 47 urtetan gazterik hila, Peillenek laurogeita hamar urtetaraino luzatu du bere lan merezimenduz eta sariz jantzia. Eta, bide oparo horretan, berak ekarri digu Mirande gure egunetaraino.

Gazte eta berde, poemak idatziz ekin zion, zokokeriak erdeinatuz eta idatzietan Txinaraino hegan eginez, inoiz ez baita mugako txoria izan Peillen, baina muga guztien gainetikakoa. Zinetan, ondu dituen lanetan badira urrezko liburutegirako perlak, ezin errepikatuzkoak, mundu joan bateko lekukotasun artezak izaki. Nork bere maiteñoak baititu, harrigarritzko lantxoak aipatuko dut, *Ani-mismua Zuberoan*, aldi joan bateko sineste zaharren esperientzia miresgarri egiazkoa.

Rara avis bat Txomin Peillen gure parnasoon, mundu akademikoan nahiz akademien munduan.

«Nire aipamenak izango dira beste laurogei urtean» kantatu zuen bertsolariak. Hego haizea gaztainarentzat bezala datorkio Txomin Peilleni.

Txomin Peillen 2021ean
Argazkia: Zaldi Ero

Miel A. Elustondo, kazetaria eta idazlea
Argazkia: Zaldi Ero

'Igela'ren izpiritua

Aurelia Arkotxa

Txomin Peillen idazle 'Engaiatu'-tzat («engagé») hartu behar da, adjektiboak Sartreren lumapean duen zentzu osoan: «Idazle engaiatuak badaki haren hitza ekintza dela» (Sartre, *Zer da literatura?* 1948). Pentsamenduaren eta ekin-tzaren arteko loka-riak ongi porogatuak zituen Sartrek Frantzia guztia inarrosi zuten Munduko Bigarren gerlaren eta Aljeriako gerlaren garaian. Aljeriako gerla «gure ahalkea da» oihukatzen zuen Sartrek, «bere baitan duen arrazakeriak kutsatzen gaitu... duela hamar urte etsaitzat geneuzkan nazien printzipioen alde hiltzera behartzen ditu, gogoz kontra, gure gizon gazteak (*Situazioak V*).

Txomin Peillenek bere soldadutza Aljeriako gerlan egin zuen, osasun zerbitzuan. Han zituen kaustu «gerlako izugarrikeriak» (oroit bere garaian Goyak gerlako sarraskiez sangina arkatzez egin zituen krokisak eta grabatuak...) «Hango gerran gauza gogorak ikusi nituen... Gurutze Gorriko karta batekin ibiltzen nintzen, erizain nagusi bezala.» (Velez de Mendizabali 2010ean).

Tortura zer den Algerian du haztatzen «Zakurrak balira bezala tratatzen ziren presoak. Debekatzen ziguten haiekin medikuntza egitea. Hortik heldu zitzaidan bake zaletasuna» (VdMi 2010ean).

Peillen da gaur bizirik diharduen Miranderen hurbileko adiskide bakarra. Adiskidetasun mingarria bien artean ezin konponduzko eztabaida ideologikoa bazelako zolan, Mirande (neo)nazia baitzen, Peillen nazien etsaia. Bien artean hain zen minbera gai hori non urte

andana samur egon ziren, elkarrengandik urrundurik. Adiskidetasun mingarria ere bigarren arrazoi batengatik, ez Peillenek, ez Ibinigabeitak, ez Etxaidek ezin izan zutelako Mirande «bere demonioetatik libratu... eritasunak eta kamarada naziek guk baino indar gehiago zuten» (neri 2017an). Bizkitartean, Peillenek Miranderen luma miresten du, Arestik bezala. Miranderen hizkuntzaren indar poetikoa.

Ordea hitz honen abiadurara itzuliz erran dezagun Txomin Peillenen barnebarneko lehen engaiamendua «euskalduntasuna» dela ez dezagun ahantz, «Niretzat euskalduntasuna hautu bat izan da» dio «ez fantasia bat, ez eta gure garaian karrera bat» (neri 2018an).

Gogoen kontrolatze nahiak orotan emendatzen ari diren garai hauetan Txomin Peillenen baitan dirau oraino bizirik *Igela* aldizkarian zegoen izpiritu jostakin eta libre hura. Zorionez.

Aurelia Arkotxa, euskaltzain osoa